

OKULLARDA DEĞERLER EĞİTİMİ

Doç. Dr. Bülent DİLMAÇ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, A.K.E. Fakültesi, Psikolojik Danışmanlık ve
Rehberlik Anabilim Dalı.

Arş. Gör. Zeynep ŞİMŞİR

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ereğli Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışmanlık ve
Rehberlik Anabilim Dalı.

GİRİŞ

Okullar, insan yaşamında yeri doldurulamaz bir öneme sahip olan, insanın merkezi konumda olduğu yaşam alanlarıdır (Ada ve Akan, 2007; Aktan ve Turan, 2003). Sugarman (1973)'nin ifadesine göre okullar, ev çevresi ile daha geniş sosyal çevre arasında bir köprü işlevine sahip olan ve çocukların bir birey olarak konumlandırıldıkları kurumlardır (akt: Çileli, 1986). Okul, okul öncesi dönemden itibaren gençlik döneminin sonlarına kadar eğitim-öğretim faaliyetlerinin sistemli bir şekilde uygulandığı tek kurumdur (Köylü, 2016). Okulların birey ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamak gibi önemli işlevleri vardır. Okullar öğrencilerin akademik öğrenmelerini gerçekleştirdikleri bir kurum olmasının yanı sıra; öğrencilerin sosyal, psikolojik ve ruhsal gelişimlerini destekleyen, topluma uyumlu sağlıklı bir birey olmalarına hizmet eden ve toplumun benimsediği değerleri öğrencilere aktararak kişilik sahibi bireyler yetişmesine yardımcı olan sosyal bir kurumdur. Okulların bu fonksiyonları gerçekleştirebilmesi için değerler eğitimine yer vermesi kaçınılmazdır.

Okullar, gelecek kuşakların davranışlarını, değerlerini ve alışkanlıklarını etkileme gücüne sahip olmalıdır. Çağımızın getirmiş olduğu olumsuz durumlar karşısında, okullar öğrencilerine sağlıklı tercihler yapabilmeleri için seçenekler sunabilmeli ve ayrıca öğrencilerin kendi tercihlerini yapabilmeleri için yol ve yöntemleri gösterebilmelidir. Bir toplumun istikbalinin karakterli ve iyi yetişmiş nesillere bağlı olduğu bilinen bir gerçektir ve tabii olarak insanların iyi bir karaktere kendiliğinden sahip olması mümkün değildir. Bu sebeple okul öncesi dönemden üniversite yıllarına kadar her bireyin, sağlıklı ahlaki kararlar alabilmesi ve uygun ahlaki davranışlar sergileyebilmesi için gerekli olan becerive değerlerin kazandırılması okulların ana hedefleri arasında yer almaktadır (Ryan&Bohlin, 1999'dan akt: Ekşi, 2003). Toplum açısından bakıldığı zaman da çocuklara değerlerin öğretilmesinde, öğretmenler ve okullara karşı beklentiler mevcuttur. Okullar ve öğretmenler bu beklentileri

karşlamak zorunda olduğu gibi, okul yaşamında ve eğitimde tartışılanihtilafli değerleri öğrencilerin, ailelerin, toplumun ilgi ve ihtiyaçlarını, profesyonel uygulamaları göz önünde bulundurarak açığa kavuşturmak zorundadır (Halstead ve Taylor,2000).

Gelecek nesillerin “akıllı” ve “iyi” bir birey olarak yetiştirilmesi, bütün toplumların eğitim sistemlerinin temel amacıdır. Hatta eğitim sistemi bu iki amaç üzerine bina edilir. Yani başka bir deyişle hem bilgili hem de değerler sistemine sahip bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. İyi birey olmak, akıllı ve zeki olmak anlamına gelmediği için; toplumlar hem zeki hem de iyi bireyler sayesinde, zekâsını insanların yararına kullanan ve daha iyi bir dünyanın yaşanmasına hizmet edecek vatandaşlar yetiştirmeyi hedeflemektedir. Bu sebeple çağımızda, okullardaki eğitimin en önemli konularından biri ahlak ya da değer eğitimi olmuştur (Lickona, 1993). Dilmaç (1999) ise eğitimin nihai amacının, tam bir insan olma, sahip olduğu potansiyeli en yüksek düzeyde gerçekleştirme, olabileceğinin en iyisi olma, doyum elde etme olması gerektiğini vurgulamıştır.

Maslow (1996)’a göre eğitimin, asgari olarak iyi bir hayat, iyi bir insan ve iyi bir toplum oluşturmak adına gösterilen kısmi bir çaba olarak görülmesi gerekir. Bu gerçeğin göz önünde bulundurulmaması, realiteyi, ahlakı ve ahlaki sistemlerin hayatımızdaki önemini ihmal etmek anlamına gelir. Ayrıca, “Aşkın düşünce alanı ile bağlantısını koparmış bir eğitim, insan yaşamının anlamı hakkında söyleyecek önemli hiçbir şeyi olmayan bir eğitimidir.” Girgin (2012)’nin ifade ettiği gibi insan da bir değerdir ve eğitim insanın yeteneklerini ve ilgilerini geliştirmesine yardımcı olmasının yanı sıra, sevgi ve saygı gibi insani değerler aracılığıyla barış ortamında kişisel gelişimine katkıda bulunmalı ve demokrasi ile sonuçlanmalıdır.

Değerler eğitimi, okul içerisinde öğrencilerin pedagojik yönlerini besleyen; pozitif ve ahlak bakımından ilerlemelerini sağlayan, olumlu sosyal ilişkiler geliştirmelerini destekleyen ve hatta akademik başarılarının geliştirilmesini de içeren kapsamlı bir süreçtir. Değerler eğitimi ahlak eğitimi, karakter eğitimi şeklinde de ifade edilmektedir (Berkowitz, 2011). Değerler eğitiminin iki temel hedefi vardır. Bunlar, insanların yaşamlarından tatmin olmasını ve daha iyi karakterli bir birey olarak yaşamına yön vermesini sağlamaktır. Değerler eğitimi bu doğrultuda, gençlerin değer geliştirmesine hizmet etmektedir (Akbaş, 2008). Değerler eğitimi günümüzde çok etkili bir eğitim alanıdır. Bu sebeple sadece okullarda yapılan bir eğitim olarak düşünülmemeli ailenin de rolü göz önünde bulundurulmalıdır (Çelikkaya, Başarmak, Filoğlu ve Şahin, 2014).Okullar, ailede edinilen değerlerin daha da sağlamlaştırılacağı ve üzerine yeni değerlerin bina edileceği ortamlardır (Keskin, 2008).

Her ülkenin eğitim felsefesi doğrultusunda belirlediği hedefleri mevcuttur ve bunlar “genel hedefler” olarak eğitim sisteminde yerini alır. Genel hedefler ideal insan yetiştirmeyi amaçlar.

Bu hedefler oluşturulurken ülke içerisindeki tüm okullar göz önünde bulundurulur ve öğretim sürecine yön verir. Bunlar o toplumun değer ve ideallerini yansıtır (Tezcan, 1985). Türk Milli Eğitimi'nin genel amaçlarına baktığımızda; "Bütün bireyleri: Türk Milletinin millî, ahlaki, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren yurttaşlar olarak yetiştirmek" ve "beden, zihin, ahlak ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı bir şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek" ifadeleri dikkat çekmektedir (M.E.B, 1973).

Görüldüğü üzere temel değerlerin kazandırılması Türk Milli Eğitim Temel Kanunu'nun genel amaçlarında yer almaktadır. Bunun yanı sıra pek çok ders programının amaçları arasında temel değerlerin kazandırılması mevcuttur.

Ülken (1968)'e göre eğitimde verilmesi gereken değerler üçe ayrılır: Bunlar aşkın (din, ahlâk) değerler, içkin (teknik-sanat, fikir) değerler ve normatif (hukuk, dil, iktisat) değerlerdir. Bu üç değer alanında içkin değerler duyulara dayandırılırken, aşkın değerler duygulara duyulara ve normatif değerlerse duygular ve duyular aracılığı ile kavramlara dayandırılmıştır. Lickona (1992)'ye göre ise okullarda verilmesi gereken değerler başta saygı ve sorumluluk olmak üzere; dürüstlük, adalet, hoşgörü, sağduyu, öz-disiplin, yardımseverlik, merhamet, işbirliği, cesaret ve demokratik değerlere sahip olmaktır.

Okullarda Değerler Eğitiminin Gerekliliği

Değerler öğrenilebilen ve öğretilen kavramlardır (Köylü, 2016). Çocuklar yaşamlarının ilk yıllarında değerleri ailelerinden, akranlarından, bakıcılarından, oyun gruplarından, yaşadıkları çevreden, medyadan ve çevrelerindeki diğer kurumlardan öğrenmeye başlarlar (Buzelli, 1992). Değerler eğitimi başlangıcı ve en etkili olduğu yer ailedir. Anne-baba ve diğer aile büyüklerinin kuralları sayesinde çocuğun vicdanı oluşmaya başlar. Bu sebeple aile iyinin, güzelin doğrunun, kutsalın fark edilip öğrenilmesinde ve içselleştirilerek benimsenmesinde en etkili kaynaklardan biridir. Çocuklar sahip oldukları kaynakları bağımsızca yönetebilme yeteneğini kazanıncaya kadar, ailesinin sahip olduğu değerlere bağlı bir hayat sürdürür. Bunun yanı sıra çocuğun ailesinden öğrendiği pek çok davranış kalıbı ve kurallar hayatı boyunca ona ışık tutar. Ancak zamanımızda baş döndürücü bir şekilde gerçekleşen hızlı değişimler, ailenin bu işlevini sekteye uğratmıştır. Çocuğun sağlam bir karakter geliştirebilmesi aile ve toplumun değerlerinin birbiri ile tutarlı ve birbirini tamamlayıcı nitelikte olması gerekir. Günümüzde ise bunun aksine pek çok zıtlık, çelişki ve boşluk vardır (Hökelekli, 2013). Ayrıca aile yapısının değişmesi, annenin çalışma hayatına

girmesi, aile üyeleri arasındaki paylaşım ve iletişim problemlerinin artması, boşanma vakalarının artması gibi pek çok sebepten dolayı ailede çocuklara yeterli bir şekilde değer eğitimi verilememektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, geçmişte ailenin yerine getirdiği değerler eğitimi sorumluluğunu okullar üstlenmek zorunda kalmıştır. Günümüzde bireyler zamanlarının büyük kısmını okullarda geçirmektedir. Kreş ve anaokuluna başlama yaşı 3-4 yaşa kadar inmiştir. Erken yaşlarda okula başlayan çocuklar erken yetişkinlik dönemine kadar (22-24 yaş) eğitim-öğretim hayatını okullarda sürdürmektedir (Köylü, 2016).Özetle, ailenin çocukların değer eğitimindeki sorumluluğunu hakkıyla yerine getirememesi, okullarda değerler eğitiminin gerekliliğini ve önemini artırmıştır. Nitekim toplumda her şey ihtiyaçtan doğmaktadır. Bu sebeple de okullarda değerler eğitimine yer ver vermesi toplumun bu ihtiyacını karşılaması adına önemlidir.

EyreveEyre (1993), değerler eğitiminin gerekçelerini şu şekilde sıralamıştır: Değerler gelenekseldir, ailelerimiz bizlere değerleri öğretmek için çabalamıştır, değerler inançlarımızdır, doğrulardır, değerler toplumumuzu güvenli ve işlevsel kılar. Çalışmalar değerlerin ve ahlak yönelimli davranışların çocukların bağımsızlık, otonomi ve güven duygularını geliştirir. Değerleri çocuklarımızın mutluluğu için en önemli ve etkili unsurdur.Hökelekli (2013)'ye göre de toplumsal huzurun ve bütünlüğün sürdürülebilmesi için değerlerin yeni nesillere aktarılması zorunluluktur. Bu sebeple, eğitim toplumun ortak değerlerini yeni yetişen nesillere aktarmayı ve öğretmeyi amaçlamalıdır. Ayrıca değişen değerlerin yerine uygun olan yeni değerler koymayı başarabilmelidir.

Günümüzde yaşanan şiddet olaylarının sıklığı, artan yolsuzluklar, kapkaç olayları vb. toplumlarda temel değerlerin kaybolmakta olduğunun göstergeleridir. Bundan dolayı temel değerlerin daha çok gündeme getirilmesine ve toplumda bu değerleri sergileyen insanların sayısının artmasına daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ise ancak topluma her gün yeni bireyler kazandıran okullarda bu değerlerin öğrencilere benimsetilmesi ile sağlanabilir (Akkirpik, 2007).

Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi ülkemizde de yaşanan toplumsal ve ekonomik değişimler toplumun değer sistemine yansımakta; teknolojiyle beraber yaşam koşullarında meydana gelen değişimler insanları bazı değerlerden uzaklaştırmış; değer yargılarında ciddi bir yozlaşmaya yol açmıştır. Zira insanlar internet teknolojileri vasıtasıyla dünyanın öbür ucundaki insanlarla iletişim kurarken, aynı apartmanı paylaştığı komşuları ile hiçbir bağ kurmamaktadır. Şiddet ve saldırganlık, hoşgörüsüzlük, haksızlık, egoistlik, sevgi eksikliği bir kartopu gibi artarken; insanlar kendi yalnızlıklarına doğru sürüklenmektedir (Kumbasar, 2011).Günümüzde toplumunun yaşamış olduğu değer bunalımı, kişileri tercih yaparken kendi

başlarına bırakmak gibi çok sıkıntılı bir sürecin içine sokmuştur. Bu durum çocuk ve gençlerin sağlam bir karakter geliştirebilmeleri için okulların daha fazla sorumluluk yüklenmelerini zorunlu hale getirmiştir. Tüm kademelerdeki eğitim kurumları öğrencilerine sağlıklı tercihler yapabilmeleri adına fırsatlar oluşturmalıdır. Okulların etki alanlarının geniş olmasına bağlı olarak değerler eğitiminin etkili ve sistemli olarak yürütülmesi önem kazanmıştır (Hökelekli, 2010).

Çağdaş yaşamın önem verdiği pek çok konu vardır. Başta akademik başarı olmak üzere, saygılı olma, dürüstlük, rahat iletişim kurma, insan ilişkilerine önem verme, nezaket kurallarına uyma, temizlik, düzen, iş disiplini vb. kavramlar da ön plana çıkmaktadır. İnsan bir bütün olarak değerlendirilmekte, insanı insan yapan niteliklerin geliştirilmesi için çabalanmaktadır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için okulların sahip olduğu konum ihmal edilemeyecek kadar önemlidir. Örgün eğitim kurumları olan okullar, pek çok niteliği sayesinde yaygın eğitim kurumlarından ayrılır. Bu ayrımın yapılma sebebi okulu daha iyi tanımlamak ve onunla daha yakından ilgilenmek içindir (Gül, 2013).

Eğitimcilere göre öğrenme üç boyutta gerçekleşir. Bunlar;psiko-motor, bilişsel ve duyuşsal boyutlar şeklinde kategorize edilebilir. Psiko-motor boyut bireylerin eylemlerini ve hareketlerini kapsayan davranışları ifade ederken, bilişsel boyut bireylerin zihninde var olan bilgileri ifade etmektedir. Duyuşsal boyut da insanların davranışlarının altında yatan duyguları kapsamaktadır (Gül, 2013).Bean, (1990),eğitimin duyuşsal boyutunun toplumsal ve kişisel gelişimle ilişkili olduğuna dikkat çekmiştir ve eğitim programlarının duyuşsal boyutunu oluşturan öğelerin inançlar, değerler, etik, ahlak, sosyal eğilimler, beklentiler, tutumlar ve takdir duyguları olduğunu ifade etmiştir (akt: Bacanlı, 2006).Jarolimek (1990) ise bazı bilimlerin, değer, inanç, tutum gibi psikolojik yapıların bazı yönlerini ve karakter gelişimini eğitimin duyuşsal boyutu içerisine dâhil etmiştir (akt: Bacanlı, 2006).Bacanlı (2006)'ya göre ise duygular, inançlar, tercihler, seçimler, beklentiler, değerler, ahlak, takdir duyguları ve tutumlar insanoğlunun duyuşsal yönünü oluşturan öğelerdir. Duyuşsal eğitim bu öğelerin tümüyle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkilidir.Sarı(2007)'ya göre, eğitimin temel amacının, insanların kalbini, zihnini ve ellerini özgürleştirmek ve olgunlaştırmak olduğu göz önüne alındığında,bu üç boyutu dengeli bir şekilde gerçekleştirmesi mecburiyeti ortaya çıkmaktadır. Bu mecburiyet hem birey hem de toplum açısından önemlidir.

Demokratik toplumlarda, eğitim kurumları bilişsel hedeflere ulaşmak için çabalamasının yanı sıra, aynı ölçüde insanı diğer varlıklardan üstün kılan değerleri öğrencilere benimsetme anlayışına sahip olabilmek için de çaba göstermelidir. Eğitim kurumlarının değerlerden soyutlanarak tamamen teknolojik olanaklardan faydalanmaya çalışması ya da alışlagelmiş,

geleneksel değerleri takip etmesi değer karmaşasına sebep olacaktır. Eğitimin, asgari olarak iyi bir hayat, iyi bir insan ve iyi bir toplum oluşturmak adına gösterilen kısmi bir çaba olarak görülmesi gerekir (Maslow, 1996). Değerlerden soyutlanmış bir eğitim sisteminin görevlerini tam anlamıyla yerine getirdiğini söylemek mümkün değildir (Dilmaç, 1999).

Yazıcı (2006) da aynı şekilde eğitim sürecinde öğrencilere sadece bilişsel ve psiko-motor becerilerin kazandırılmasına karşıdır. Çünkü böyle bir anlayış toplumdaki bireylerin değer, tutum gibi hayati öneme sahip duyuşsal becerileri kazanamamalarına yol açacaktır. Eğitimde duyuşsal boyutun göz ardı edilmesi, bireylerin sahip olduğu potansiyelin yadsınmasına sebep olacaktır. Nitekim insanların başarılı olabilmesi sadece bilişsel ya da psiko-motor becerilere sahip olması ile mümkün olmaz (Kumbasar, 2011). Duyuşsal boyutun göz ardı edilmesi ayrıca, toplumsal bütünlüğün sağlanması ve ortak hedeflerin belirlenmesini zorlaştıracaktır. Bu durum, okullarımızda değerler eğitiminin etkili ve sistemli bir şekilde yürütülmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu ise; ancak öğretmenlerin değerler eğitimi ile ilgili konuları ve kavramları içselleştirmesi ile mümkün hale gelir (Yazıcı, 2006).

Akbaş (2006) değerler eğitiminin gerekçesini iki açıdan ifade etmiştir. İlk olarak, öğrencilerin ve bütün insanlığın yaşamından memnun olması ve daha karakterli bir hayat sürdürmesini sağlamaktır. Yetişkin bireyler yaşamın birtakım güçlükler, fırsatlar ve hatta trajedilerden oluştuğunun bilincindedir. Amaç, kişinin bu deneyimler aracılığı ile başarı ya da memnuniyete duygusunu hissetmesidir. İkincisi ise; toplumsal çevrenin iyiliğini artırmak için çaba göstermektir. Bu ise insanlar ve diğer varlıklar için sevgi ve şefkat duygularının temel alınması ise gerçekleşebilir. Aydın (2010) ise değerler eğitiminin gerekliliğini şu şekilde vurgulamıştır: Nihai amacı değerlere bağlı bir kimlik geliştirmek olan eğitim, bireyleri değerlerle donatmalıdır. Bireyler bu doğrultuda yetiştirildiğinde; aile, iş, okul, devlet ve sosyal kurumlar gibi bireyin içinde yaşadığı ortamlarda yüksek değerlerin yaygınlaşması mümkün olacaktır. Değerler eğitimi etkili ve verimli olduğu takdirde çocukların en iyi tarafı ortaya çıkacak, kişiliği tüm açılardan gelişim gösterecek, bireyler ve toplumu kötü ahlaktan uzaklaşarak güzel ahlakla donanacaktır.

Okullar toplumda içerisindeki tüm kurumlarla etkileşim halindedir ve hatta bu kurumları etkileme gücüne sahiptir. şöyle ki; bireyler temel bilgileri ve davranış kurallarını okulda öğrendikten sonra sağlık, politika, hukuk, ekonomi gibi toplumun diğer kurumlarında faaliyet göstermeye başlar. Eğer bireyler okullarda insani değerleri ve toplumun ortak değerlerini ğrenmediyse çalıştıkları tüm kurumlar, toplum ve hatta ülke bundan olumsuz etkilenecektir. Dolayısıyla okullarda değerler eğitimi sadece eğitim kurumları açısından değil; ülke içerisindeki tüm kurumlar açısından gereklidir.

Yukarıda yapmış olduğumuz açıklamalar ışığında değerleri ihmal eden bir eğitim sistemi tahayyül etmek mümkün değildir. Pek çok araştırmacı değerler eğitiminin amaçlarına hizmet etmekten çok uzak olduğunu vurgulamaktadır (Dilmaç, 1999). Bu sebepten dolayı en kısa zamanda harekete geçip, değerler eğitimi konusunda doğru ve kararlı adımlar atmaya ihtiyacımız vardır.

Değerler Eğitiminin Kapsamı

Eğitim insanları tanımak, özel kabiliyetlerinin farkına vararak doğru mesleği seçmelerine yardımcı olmak, yol göstermek ve insanların sağlıklı kişilik geliştirmeleri adına yapılan faaliyetlerin tümüdür. Eğitim insanların kabiliyetlerini geliştirip başarılı, üretken ve güçlü bir kişilik geliştirmelerini sağlamak gibi maddi yönünü beslediği gibi; insanları diğer varlıklardan üstün kılan milli ve ahlaki değerleri kazandırarak manevi yönünü de beslemelidir (Şentürk, 2010). Bundan dolayı eğitimin, tüm kademelerinde değerler eğitimine yer vermesi gerekir (Kumbasar, 2011).

Williams'a göre okul müfredatının tüm alanlarında bir miktar da olsa değerlere yer verilmelidir; sınıf içinde, dersin bağlamı içerisinde değerlere değinilmelidir. Dersin işleniş sürecinde değerlere ve inançlara müfredatın pek çok alanında ve doğrudan ilişkili olmayan konularda dahi yer verilmelidir (akt: Halstead ve Taylor, 1996). Okullarda değerler eğitimi birbirinden farklı ve birbirini tamamlayan etkinlikler aracılığıyla sürdürülmelidir. Nitekim değerler eğitimi yalnızca bir ders veya programa indirgemek sağlıklı bir yaklaşım değildir. Okulun iklimi, okulda yürütülen formal ve informal eğitim programları dâhil pek çok unsur değerler eğitiminin kapsamı içerisindedir (Keskin, 2008). Formal eğitimin içeriğinde öğretmenlerin sınıf içinde kullandığı öğretim yöntemleri, farklı stratejiler kullanması, öğretmenin öğrencilere model olması ve ahlaki bir sınıf iklimi oluşturmaları gibi etkinlikler mevcuttur. İnfomal eğitimin içeriğinde ise sınıf dışında öğrencilerle yapılan etkinlikler bulunur (Oğuz, 2012). Hökelekli (2013)'ye göre de değerler eğitimi ayrı bir ders olarak değil okul içinde yürütülen faaliyetleri ve bütün ders programlarını içine alan bir müfredat kapsamında sürdürülmelidir. Okulların programlarına dâhil olan tüm dersler bu amaca hizmet edecek şekilde birbiri ile bağlantılı ve birbirini tamamlayacak şekilde olmalıdır. Okul iyi karakteri kendisinde bulunduran bir yapıya sahip olmalıdır. Öyle ki spor alanları, okul bahçesi, kantin, derslikler gibi bütün okul alanı değerlerin hayat bulduğu mekânlar olmalıdır. Değer ve değer eğitimi öğretim programlarında ahlak eğitimi, karakter eğitimi, vatandaşlık eğitimi, irade eğitimi gibi isimlerle yer aldığı gibi; örtük program çerçevesinde okul kuralları, düzeni, okulun fiziksel ve psikolojik çevresi, okuldaki öğretmen ve yöneticilerin mesajları şeklinde de yer alabilir (Akbaş, 2008). Örtük program, öğrenci ile öğretmen arasında bilinçli

ya da bilinçsiz bir şekilde meydana gelen, yazılı olmayan ve resmi programın dışında işleyen programdır (Akbulut, 2011). Doğanay ve Sarı (2004)'ya göre örtük program yazılı olmasa da zaman zaman öğrencilerin davranışları üzerinde daha büyük bir etkiye yol açmaktadır. Sarı (2007)'ya göre örtük programın unsurları, okuldaki öğrencilerin ve personelin sahip olduğu değerler, tutumlar, inançlar, okuldaki düzenin sürdürülmesini sağlayan kurallar, normlar, törenler ve ritüeller ve kişiler arası sağlıklı iletişimin kurulmasıdır. Eğitim literatürüne baktığımız zaman örtük programın çok geniş bir sahayı kapladığı görülür. Kılık-kıyafet düzenlemeleri, toplantılar, öğrenciyi izleme, kültürel özellikler gibi okulun öğrencilere öğrettiği her şey dâhil edilebilir (Burniske, 2000: akt. Sarı, 2007). Değerler eğitimi de örtük programın kapsamı içerisinde yer alır. Okulun kazandırmayı amaçladığı değerleri öğrenciler açıkça tanımlamasa da, değerler okuldaki eğitim-öğretimin bir parçası durumundadır. Örtük programı planlama ve uygulama sorumluluğu büyük oranda öğretmenlere aittir. Bu sebeple öğretmenlerin programla ilgili düzenlemeleri ve uygulamaları çok dikkatli ve özenli bir şekilde yürütmeleri gerekmektedir. Görüldüğü üzere bu konuda öğretmenlere önemli görevler düşmektedir (Kelly, 2004).

Okuldaki informal eğitimin zeminini oluşturan örtük programla, açık programdaki hedeflerin aynı doğrultuda olması gerekmektedir. Eğer öğretmen sınıf içerisinde işbirliğinin önemini sürekli vurguluyor fakat tam tersine rekabetçi bir öğretme yaklaşımını kullanıyorsa ya da demokratik bir değer olan ifade özgürlüğünden bahsediyor fakat öğrencilerin kendini ifade edebileceği, düşüncelerini paylaşabileceği bir sınıf atmosferi yaratmıyorsa, böyle bir ortamda amaçlanana değerlerin öğrencilere kazandırılması mümkün değildir. Benzer şekilde ders kitapları demokratik vatandaşlığa teşvik ederek aktif katılımı vurguluyor fakat yöneticiler okul kurallarını öğrencilere empozeetmeye çalışıyorsa, burada öğrenciye aktif katılım değerinin değil, itaat ve değerinin kazandırılması anlamına gelir (Doğanay ve Sarı 2004). Okul içerisinde hem tüm personelin birbiri ile tutarlı olması, hem de eylemleri ile söylediklerinin tutarlı olması gerekir.

Milli Eğitim Bakanlığı, öğretim programlarına önem verdiği gibi değer eğitimi uygulamalarına da bir hayli önem vermektedir (Köylü, 2016). Milli Eğitim Bakanlığının değerlere bakış açısı ile değerler eğitimi arasında, okullardaki öğretim programları üzerinden bir paralellik kurmak mümkündür (Girgin, 2012). Değerler eğitimi okullardaki pek çok dersin öğretim programında mevcuttur (Köylü, 2016). Milli Eğitim Bakanlığının öğretim programlarında değerlerin kazandırılması pek çok dersin amacı içerisinde yer almaktadır. Aşağıda farklı disiplinler açısından bazı derslerin değerlerle ilgili amaçlarına yer verilmiştir:

Tahmin edildiği üzere okullarda değerlerin öğretilmesi en çok önem veren ve zaman ayıran din kültürü ve ahlak bilgisi dersidir. Öğretim programı içerisinde ahlaki kavramlara ve değerlere oldukça geniş bir yer ayrılmış ayrıca değerlerin öğretim tekniklerini açıklanmıştır. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi (4-8. Sınıflar) öğretim programında öğrenciler tarafından içselleştirilmesi amaçlanan değerler şu şekilde sıralanmıştır: Adalet, aile kurumuna ve birliğine önem verme, demokrasi bilinci, dürüstlük, alçak gönüllülük, bağımsızlık, bağışlama, barış, Türk bayrağına ve İstiklâl Marşı'na saygı, bilimsellik, cesaret, cömertlik, çalışkanlık, dayanışma, doğa sevgisi, doğal çevreye duyarlılık, doğruluk, dostluk, duyarlılık, emaneti korumak, estetik, fedakârlık, gazilik, görgülü olmak, güvenilirlik, hakseverlik, hakikat sevgisi, hayâ, hoşgörü, ibadet yerlerine saygı, iffet, iyi niyet, kadirşinaslık, kanaat, kardeşlik, merhamet, millet sevgisi, millî birlik şuuru, misafirperverlik, mürüvvet, namuslu olmak, nezaket, ölçülülük, paylaşımcı olmak, sabır, sadelik, sağlıklı olmaya önem verme, samimiyet, saygı, sevgi, sorumluluk, sözünde durmak, şehitlik, şükür, tarihsel mirasa duyarlılık, temizlik, tutumluluk, Türk büyüklerine saygı, vatanseverlik, vefa, yardımseverlik. (MEB, 2010a).

Millî Eğitimin genel amaçlarına uygun vasıflı öğrencilerin yetiştirilmesi adına sorumluluğu olan derslerden biri de Hayat Bilgisidir. Hayat Bilgisi programının hedefi öğrenmekten keyif alan, kendisiyle, toplumsal çevresiyle ve doğa ile barışık, kendini, milletini, vatanını ve doğayı tanıyan, koruyan ve geliştiren, gündelik yaşamda gereksinim duyulan temel bilgilere, yaşam becerilerine ve çağın gerektirdiği donanımına sahip, değişikliklere dinamik bir biçimde uyum sağlayabilecek kadar esnek, mutlu bireyler yetiştirmektir (MEB, 2009a). Hayat Bilgisi dersi programında öğrencilerin değerlerini geliştirmeyi hedefleyen “özsaygı, özgüven, toplumsallık, sabır, hoşgörü, sevgi, barış, yardımseverlik, doğruluk, dürüstlük, adalet, vatanseverlik, yeniliğe açıklık, kültürel değerleri koruma ve geliştirme” gibi kişisel nitelikler yer almaktadır (MEB, 2009a).

Sosyal Bilgiler dersinin içeriğinde değerler eğitimi, önemli bir boyut olarak ele alınmıştır. Diğer sosyal bilgiler programında değerler eğitiminin varlığı dolaylı olarak görülürken 2004 yılında yayınlanan programda değerler eğitimi kavramına ilk defa doğrudan yer verilmiştir. Programda dersin amaçlarından bazıları şu şekilde ifade edilmiştir: Millî kimliği merkeze alarak evrensel değerlerin benimsenmesine önem verir. Öğrencilerin kendi örf ve adetleri çerçevesinde ruhsal, ahlaki, sosyal ve kültürel yönlerden gelişmesini hedefler. Öğrencilerin toplumsal sorunlarına karşı duyarlı olmasını sağlar. Öğrencilerin haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren bireyler olarak yetişmesini önemser. Programın geneline bakıldığında bilimsellik, vatanseverlik, dürüstlük, dayanışma, çalışkanlık, sorumluluk, adil

olma, hak ve özgürlüklere saygı gibi değerlerin sosyal bilgiler programında doğrudan yer aldığı görülmektedir. Sosyal bilgiler dersi öğretim programında; adil olma, bağımsızlık, bilimsellik, dayanışma, duyarlık, çalışkanlık, sağlıklı olmaya önem verme, aileye önem verme, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik, dürüstlük estetik saygı ve sevgi değerleri vurgulanmaktadır (MEB, 2005a).

Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersi öğretim programında özgür, bağımsız, hoşgörülü, barıştan yana ve kendine güvenen bir birey olarak demokratik ve adaletli bir toplumun oluşmasına katkı sağlamaları, paylaşılan ortak değerlerin korunması ve geliştirilmesinin önemini benimsemeleri, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak temel hak ve özgürlüklerini kullanarak sorumluluklarını yerine getirmeleri, insanlığın bir parçası olduğu bilinci ile ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konularda duyarlılık göstermeleri amaçlanmaktadır. Ayrıca öğrencilere kazandırılmak istenen değerler, “Dayanışma, hoşgörü, sorumluluk, sevgi, saygı, yardımseverlik, diğerkâmlık, barış, onur, adil olma, özsaygı, paylaşma, vatanseverlik, özgürlük, uzlaşma, eşitlik, farklılıklara saygı duyma, kültürel mirası yaşatmaya duyarlılık, millî, manevi ve evrensel değerlere duyarlı olma” şeklinde ifade edilmiştir. (MEB, 2010b). Görüldüğü gibi bu ders kapsamında öğrencilere hem demokratik değerler hem de insani değerlerin kazandırılması mümkündür.

Türkçe dersi (1-5.Sınıflar) öğretim programının genel amaçları incelendiğinde bu anlayıştan hareketle hazırlanan Türkçe dersi (1-5.Sınıflar) öğretim programı; Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanan, eleştirel ve yaratıcı düşünebilen, bilgiyi kullanabilen, üretebilen, girişimci, kişisel ve sosyal değerlere önem veren bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca millî, manevi, ahlaki, tarihî, kültürel, sosyal, estetik ve sanatsal değerlere önem vermelerini sağlamak; millî duygu ve düşüncelerini güçlendirmek amaçlanmaktadır (MEB, 2005b). Kumbasar (2011)’e göre Türkçe dersinin temel malzemesi olan edebi metinler öğrencilere değerlerin öğretilmesinde kullanılabilecek oldukça işlevsel olan araçlardır. Bu metinlerin yanı sıra Türkçe eğitimi kapsamında kitap okuma saatleri yapılması ya da okul dışı zamanlarda öğrencilere uygun kitapların okutulması, kitap okumaya teşvik edilmesi değerler eğitiminin niteliğini artıracaktır. Ancak öğrencilere okutulacak kitapların milli ve evrensel değerleri içermesi ve değerler eğitimine uygun olması önemlidir. Bu şekilde işlenen Türkçe dersleri türce dersinin amaçlarına hizmet ederken bir yandan da vatanını milletini seven, milli ve kültürel değerlerine sahip bireyler yetişmesini sağlayacak, ülkemizin daha güçlü bir devlet olmasında minik ama sağlam adımlar atılmasını kolaylaştıracaktır.

Benzer şekilde Edebiyat dersleri de öğrencilere değerlerin benimsenmesinde kullanılabilecek bir disiplindir. Ana konusu insan olan edebiyat insanı insan yapan temel

konulardanbiriolan değerleri öğrencilere aktarmada oldukça işlevseldir.(Kumbasar, 2011). Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı dersi (9-12. Sınıflar) öğretim programında, edebî metinler, sanat zevki ve anlayışıyla kültür değerlerini, hayatın gerçekliğinden hareketle somutlaştırır. Bunlar; insanın zevkinin gelişmesine ve mensubu bulunduğu toplumun değerlerini benimsemesine, hizmet eder. Bunun için edebiyat eğitimi; estetik zevkin gelişmesi, kültürel değerlerin somut olarak ifade edilmesi ve yorumlanması, sürdürülen hayatın farklı bir dikkat ve duyarlılıkla dile getirilmesi bakımlarından son derece önemlidir, denilmektedir. Ayrıca, programın genel amaçlarından birisi olarak da ulusal ve evrensel değerlerin, sanat eseri olan edebî metinlerde zenginleşerek varlıklarını nasıl sürdürdüklerini kavramaları, amaçlanmıştır (MEB, 2011a).

Ortaöğretim Tarih dersi (9-12.sınıflar) öğretim programında öğrencilere barış, hoşgörü, karşılıklı anlayış, demokrasi ve insan hakları gibi temel değerlerin önemini kavratarak bunların korunması ve geliştirilmesi konusunda duyarlı olmalarını sağlamak, kendi kültür değerlerine bağlı kalarak farklı kültürlerle etkileşimde bulunabilmelerini sağlamak ve kültür ve uygarlığın somut olan ya da olmayan mirası üzerinde tarih araştırmaları yaparak alışkanlık, bilimsellik, sanatseverlik ve estetik değerleri kazandırmayı amaçlanmaktadır (MEB, 2007).

Ortaöğretim Coğrafya dersi (9-12.sınıflar) öğretim programı, dayanışma, hoşgörü, bilimsellik, sevgi, saygı, duyarlılık, vatanseverlik, barış, estetik ve sorumluluk gibi değerleri öğrencilere kazandırmayı hedeflemektedir. Programdaki değerler, bir örnek olaydan ya da öyküden hareketle, değerleri açıklama, ahlâkî muhakeme ve değer analizi şeklinde verilmelidir. Değerlere kazanımlar içinde zaman zaman yer verilmiştir. Öğretmen tıpkı becerilerde olduğu gibi uygun gördüğünde etkinlikler için de değerleri vurgulayan bölümler oluşturarak programda belirtilen değerleri pekiştirmelidir. Öğretmen, öğrencileri milli, ahlâki, insani, manevi, kültürel değerler bakımından besleyici; demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmede yol gösterici olmalıdır. (MEB, 2011b).

Değerlere ve değerlerin öğretimine, öğretim programında yer veren derslerden birisi de felsefe dersidir. Felsefe dersi, öğrencilere insan açısından değerlerin anlamını fark etme ve hem etik hem de estetik değerleri, milli ve evrensel açıdan değerlendirme tutumu geliştirebilme yeteneği kazandırmayı amaçlamaktadır. Felsefe dersini başarıyla tamamlayan öğrenciler, bilgi, bilim ve ahlak değerleri gibi felsefenin temel problem alanlarıyla ilgili düşünme sorgulama ve eleştirme yeteneği kazanır. Bireysel farklılıklara saygıyı ön planda bulundurur. Millî eğitimimizin amaçları doğrultusunda millî değerleri koruyup geliştiren,

evrensel değerleri benimseyen bireylerin yetiştirilmesine vurgu yapar. Öğrencilerin; özgür düşünebilen, sorumluklarının farkına varan, haklarını bilen, çevresiyle uyumlu kişiler olarak yetişmeleri için çaba gösterir. Kültürel ve sanatsal değerlerimizi, kişilik gelişiminin ve toplumsallaşmanın bir aracı olarak görür. (MEB, 2009b).

Ortaöğretim (9-12. Sınıflar), Kimya dersi öğretim programının amaçlarından biri de öğrencilerin kimyasal teknolojilerin insan hayatına yansıyan olumlu ve olumsuz yanlarını ayırt edebilecek tutum geliştirmesi; bunları insan sağlığı, toplum, çevre ve hayat kalitesi açısından değerlendirebilmesidir. (MEB, 2013).

Ortaöğretim (9-12. Sınıflar), Beden Eğitimi dersinde dayanışma, hoşgörü, sevgi, saygı, vatanseverlik, estetik, barış, millî, manevi ve evrensel değerlere duyarlı olma, kişisel ve sosyal değerlere önem verme sorumluluk, centilmenlik değerlerini kazanmaları amaçlanmıştır (MEB, 2009c).

İlköğretim (6-8. Sınıflar), Matematik dersi öğretim programı amaçları arasında sistemli, dikkatli, sabırlı ve sorumlu olma özelliklerini geliştirebilme, araştırma yapma, bilgi üretme ve kullanma gücünü geliştirebilme, matematik ve sanat ilişkisini kurabilecek, estetik duygular geliştirebilme gibi değerler yer almaktadır (MEB, 2009d).

İlköğretim Müzik dersi (1-8. Sınıf) öğretim programında değerlere oldukça geniş bir yer ayrılmıştır. Kendisi ve çevresiyle barışık, ulusal ve uluslararası kültürleri tanıyan, vatan ve millet sevgisine sahip, çevresindeki olaylara, değişim ve gelişmelere duyarlı, güzel sanatların her türüne açık, mutlu, kişilikli ve öz güveni olan bireyler olarak yetişmelerini sağlamaya yöneliktir (MEB, 2006a).

İlköğretim Görsel Sanatlar dersi (1-8. Sınıf) öğretim programında sanattan zevk alan, sanatı içselleştiren, bilinçli, estetik zevke sahip ve eleştiri yapabilen nesiller yetiştirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca ders kapsamında iş birliği yapma, paylaşma, sorumluluk alma, kendi işine saygı duyduğu kadar başkalarının işine de saygı duyma bilinci ve duyarlılığı kazandırmak, ulusal ve evrensel değerleri tanıyabilme ve anlayabilme bilincini kazandırmak amaçlanmaktadır (MEB, 2006b).

Bu temel derslerin yanı sıra ilköğretim ve ortaöğretim programlarında yer alan pek çok seçmeli ders öğrencilere çeşitli değerleri öğretmeyi ve benimsetmeyi amaçlamaktadır.

Yukarıda görüldüğü gibi değerler eğitimi sadece din kültürü ve ahlak bilgisi ya da sosyal bilgiler derslerinin müfredatı ile sınırlı değildir. Değerler eğitiminin kapsamı oldukça geniş ve diğer disiplinlerle ilişkisi çok boyutludur. Bu sebeple örtük program çerçevesinde tüm derslerin bağlamında ve hatta okulun diğer mekânlarında değer eğitimine yer vermek mümkündür.

Milli eğitimin genel amaçlarında ve ders programlarının amaçlarında değerler eğitime yönelik beklentiler olsa da eğitimin nasıl yapılacağına dönük tam bir netlik yoktur. Diğer bir deyişle okul ders programlarında değerler doğrudan değil, dolaylı olarak ele alınmıştır. Bundan dolayı resmi programların amaçlarında yer alan değerler, büyük oranda örtük programlar aracılığı ile gerçekleştirilmektedir (Uygun, 2013). Ancak Deveci ve Ay (2009), değerlerin öğrencilere verimli bir biçimde öğretilmesi için rastlantılara yer verilmeksizin, sistemli ve planlı bir program dâhilinde yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Bazı araştırmacılar okullarda değerler eğitiminin örtük program çerçevesinde yapılmasını yetersiz bulmakta ve planlı değerler eğitim programlarının gerekliliğinin altını çizmektedir (Demirtaş, 2009; Yazıcı, 2006; Uygun, 2013; Cihan, 2014 ve Demirhan İşcan, 2007). Fidan (2013) da değerlerin öğrencilere kazandırılmasında nitelikli okulların ve programların dışında öğretmenlerin de çok büyük önemi olduğunu ifade etmiştir.

Değerler Eğitiminde Öğretmenin Rolü

Okullarda değerler eğitiminin gerekliliği ve kapsamı konularına yer verdikten sonra, bu konuda öğretmenlerin görev ve sorumluluğuna değinmeden geçmek bu bölümün eksik kalması anlamına gelir. Çünkü pek çok araştırmacı ve eğitimci öğretmenlerin değerler öğretimindeki fonksiyonunu önemle vurgulamıştır. Akbaş (2004)'ın ifade ettiğine göre, insan hayatının bir parçası olan okullarda, öğretmenler öğrencilere sadece öğretim programlarında yer alan bilgileri öğretmekle kalmaz; bunların yanı sıra neyin doğru, neyin iyi, neyin güzel olduğunu da öğretir. Öğretmen sınıf içinde sadece dersin konularını anlatıp geçen bir kişi değil; öğrencilerinin karşısında karakteriyle, benliğiyle dimdik duran kişidir. Bu sebeple öğretmen mesleğine hem aklını hem de gönlünü vermelidir.

Değerler eğitiminin başarıya ulaşmasında temel unsurlardan biri öğretmenin rolüdür. Bütün öğretmenlerin sorumluluğu altında olan öğrencilerinin davranışlarını denetlemesi ve kontrol etmesi gerekir. Sınıfta iyi ile kötünün ayrımını yapmayı öğrenciye göstermek öğretmenin görevidir. Öğretmen bunu örnekler vererek, öğrencinin davranışını onaylayıp onaylamadığını işaret ederek ve gerekçelerini açıklayarak yapması sorumluluğu dâhilindedir. Ayrıca bu durumu destekleyen pek çok araştırma mevcuttur. Yetişkin insanların yüzde 78'i öğretmenlerin öğrenciler için iyi bir örnek olduğunu düşünmektedir (Halstead ve Taylor, 2000).

Bu konuda önemli olan hususlardan biri de öğretmenlerin nasıl bir sosyalleşme ve kültürlenme içerisinde olduğudur. Öğretmenlerin öğrenciler için bir rol-model olduğu bilinen bir gerçekliktir. Bu nedenle Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olan bütün ilköğretim ve

ortaöğretim okullarının birer değer ve kültür organizasyonu olduğu göz önüne alındığında, öğretmenlerin okulların benimseyeceği değerlerin belirlenmesindeki önemi ihmal edilemeyecek kadar büyüktür (Aktepe ve Yel, 2009).

Öğretmenler çocukların davranışlarını liderlik yoluyla şekillendirir (Musgrave,1965'den akt: Tezcan, 1985). Öğretmenlerin sahip oldukları konum nedeniyle benimsemiş oldukları değerler sisteminin önemi büyüktür. Öğretmenler öğrencilere sınıf içerisinde bir şeyler öğretse de aslında öğretmenlerin rolleri tüm okulu kapsamaktadır. Bundan dolayı öğretmenlerin öğrencilere değer vermesi ve onları bir birey olarak değerlendirmesi gerekir. Öğretmenler öğrencilerin bireysel ve kültürel farklılıklarının ve ilgilerinin farkında olarak, öğrencilerin maksimum seviyede öğrenmeleri ve gelişmeleri için mücadele etmelidir. Benzer şekilde öğrencilerine hangi değerleri ve davranışları öğretmek istiyorsa onları kendi eylemleriyle göstermelidir. Yapılan pek çok araştırma da öğretmenlerin değerlerin öğrenci davranışlarını etkilediğini tespit etmiştir (Brophy ve Good, 1986; Dickinson, 1990; akt: Yılmaz, 2009).

Öğrenciler güvenli, sevgi dolu, kararlı ve üzerlerine titreyen bir çevrede huzur ve mutluluğa sahip olur. Böyle bir ortamın sağlanmasında öğretmen hayati bir konuma sahiptir. Tüm çocukların ortak paydası; öğütlere kulaklarını kaparken gözlerini örneklere açmasıdır (Dilmaç, 1999). Bundan dolayı öğretmenlerin değer öğretiminde başarılı olması tanımlanmış değerlere sahip olup bunları davranışlarına yansıtması ile mümkün olur. Öğretmen iyi bir model olduğu zaman okulda, sınıfta öğretim sürecinde ve toplum içerisinde yol gösterici ve yönlendirici olabilir. (Yalmancı, 2009).Öğrenciler çoğunlukla öğretmenlerinin hayran oldukları özelliklerinden etkilenirler. Bu özellikler hoşgörü, adalet, saygı, cömertlik, nezaket, özgürlük, öğrencilerin ihtiyaçlarına duyarlılık gibi özellikleri içerir (Halstead ve Taylor, 1996).

Aktepe ve Yel(2009) de aynı şekilde öğretmenlerin hem okul içinde hem de okul dışında öğrencilere iyi bir model olmasının zorunluluğunu ortaya koymuştur. Öğretmenlerin hangi değerlere sahip olduğu önemlidir. Çünkü okuldaki eğitim-öğretim sürecinde öğrencilere hem bilgi ve becerileri öğretir hem de değer yargılarını aktarır. Veuglers (2000)'e göre öğrencilere değerleri analiz etme ve iletişim kurma becerisini öğretirken öğrencilere değerlerin belli yapılar olduğunu göstermek gerekir ki böylece belli değerleri seçebilsinler. Öğretmen öğrencilere önemli bulduğu değerleri aktarırken tarafsız pozisyonunda olmaktan kaçınmalıdır, açık ve net olmalıdır. Değerler konusunda tarafsız olmak, bir evredir ancak; aslında hiçbir öğretmen bunu başaramaz. Çünkü öğretmenler kendi derslerindeki değerleri mutlaka ifade edeceklerdir. Değerler eğitimim şu iki özel durumun birleşimidir; öğrencilere kendi değerlerini geliştirme becerilerinin öğretilmesi ve öğretmenlerin sosyo-kültürel

davranışlarını belirleyen kendi değerlerini teşvik etmesi. Aktepe ve Yel (2009) öğretmenlerin değer yargılarını tespit etmek için ilköğretimde çalışan öğretmenler üzerinde bir çalışma yapmıştır. Çalışmada öğretmenlerin en çok toplumsal adalet, dürüst olmak, ulusal güvenlik, aileye değer vermek, gerçek arkadaşlık, sağlıklı olmak, sorumluluk sahibi olmak ve eşitlik gibi değerleri tercih ederlerken en az ise dünya işlerinden el ayak çekmek, zengin olmak, otorite sahibi olmak, hırslı olmak, sosyal güç sahibi olmak, heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak, itaatkâr olmak ve istek ve arzularının doyurulması anlamına gelen zevk gibi değerleri tercih ettiklerini tespit etmiştir.

Öğretmenlerin sözleri ile eylemleri birbiri ile tutarlı olmalıdır. Örneğin öğretmen hoşgörüden söz ediyor ancak öğrencilerin fikirlerine saygı duymuyorsa ya da eşitlikten söz edip öğrencileri arasında ayırım yapıyorsa böyle bir ortamda öğrencilerin değerleri kazanma ihtimali düşüktür. Bu açıdan öncelikle öğretmenin kendisinin değerleri içselleştirmiş olması gerekir (Kumbasar, 2011). Öğretmen öğretmesi istenen değerleri benimsememişse ya da nasıl öğreteceğini bilmiyorsa; öğrencilere değerleri öğretemediği gibi öğrencilerin mevcut değerlerini körelmesine ve hatta yok olmasına neden olabilir (Yazıcı, 2006).

Lickona (1992) sınıfta kapsamlı bir değer öğretiminin gerçekleşebilmesi için öğretmenlerin şu ilkelere başvurabileceğini ifade etmiştir:

1. Öğretmen model ve yetiştirici olmayı kendine gerçekten vazife edinmelidir.
2. Sınıfta ahlaki bir topluluk yaratmalıdır.
3. Öğretmen sorumluluklar vererek disiplini elinde tutmalıdır.
4. Demokratik bir sınıf atmosferi oluşturmalıdır.
5. Eğitim programları aracılığıyla değer öğretimi yapılmalıdır.
6. İşbirlikçi öğrenme yöntemine başvurmalıdır.
7. Ahlaki yansımaları için öğrencileri desteklemelidir.
8. Anlaşmazlıkların nasıl çözümlenmesi gerektiğini öğretmelidir.
9. Sınıf dışında da hızlı gelişim için olumlu modeller kullanılmalıdır.
10. Okulda olumlu bir ahlaki kültür yaşatılmalıdır.
11. Velilerle iyi ilişkiler kurmalıdır.

Ryan(1999) öğretmenin değerleri öğretirken öğrencileri motive ederek harekete geçirmesi gerektiğini ve öğrencilere rehberlik ve danışmanlık yapması gerektiğini ifade etmiştir. Başarılı bir şekilde rehberlik edebilmesi içinse öğrencileri yapabileceklerine dair cesaretlendirmeli ve öğrencilerin ilgilerinin farkında olmalıdır. Öğretmen kendi değerlerini tatbik ederek, alışkanlık haline getirerek bunları öğrencilerle ve veli ile iletişimine aksettirmelidir. Kısaca

öğretmen meleşine, okula, öğrencilerine ilgi gösterip kendini mesleği ile bütünleştirmelidir. (akt: Akbaş, 2004).

Değerler eğitimi verimli ve profesyonel bir şekilde yürütüldüğünde bireylerin gelişimine pozitif yönde katkı sağlar. Ancak yanlış ve tutarsız bir eğitim süreci yürütmek uyumsuzluk ve sorun kaynağı olabilir (Yıldırım, 2013).

Değerler Eğitiminin Etkililiği

Son zamanlarda yapılan araştırmalar okul içerisinde çeşitli bağlamlarda ve farklı sınıf seviyelerinde geniş kapsamlı bir şekilde uygulanan değerler eğitiminin etkililiğini ortaya çıkarmıştır (Berkowitz, 2011).

Sarı ve Doğanay (2004) ortaokul 8. Sınıf öğrencilerinin, demokratik değerlerin kazanmasında açık ve örtük programın etkisini karşılaştırmak amacıyla öğretmenler ve öğrenciler üzerinde bir çalışma yapmışlardır. Çalışma 2000-2001 eğitim-öğretim yılında Adana' da eğitim gören düşük, orta ve yüksek ekonomik düzeye sahip 174 öğrenci ve 22 bilgiler öğretmeni üzerinde gerçekleştirilmiştir. Nitel bir çalışma özelliğine sahip olan araştırma demokratik değerlerin öğrencilere kazandırılmasında açık ve örtük programların eşit düzeyde etkiye sahip olduğunu göstermiştir

Dimaç (2007) fen lisesi öğrencilerinin, verilen insani değerler eğitimi sonucunda, insani değerlere sahip olma düzeylerinde bir değişimin meydana gelip gelmediğini tespit etmek amacıyla bir araştırma yapmıştır. Araştırma 2006-2007 öğretim yılında Konya ili Meram Fen Lisesi, 9. ve 10. Sınıf öğrencileri üzerinde yapılmıştır. 15 deney ve 15 kontrol olmak üzere, toplamda 30 öğrenci üzerinde haftada 2oturum, olmak üzere toplam 14 oturumluk eğitim yapılmıştır. Araştırma verilen insani değerler eğitiminin, öğrencilerin sorumluluk, dostluk/arkadaşlık, barışçı olma, saygı, dürüstlük, hoşgörü değerlerini kazanımında olumlu etkisi olduğunu göstermiştir.

Demirhan İşcan (2007) İlköğretim düzeyinde, bazı derslerle (Türkçe, Sosyal Bilgiler, Fen ve Teknoloji) bütünleştirilerek oluşturulmuş değerler eğitimi programının uygulama sürecine katılan öğrencilerin, bu sürece katılmayan öğrencilere göre, “evrensellik” ve “iyilikseverlik değerleri ilgili bilişsel davranışlarına, duyuşsal özellikleri ve değerleri gösterme düzeylerine etkisi ile bu uygulama sürecinin öğrencilere katkılarını incelemek amacıyla bir araştırma yapmıştır. Nitel ve nicel araştırma desenleri birlikte kullandığı; deneysel desenli bu araştırmasında ilkokul 4. Sınıflara çeşitli derslerle bütünleştirilerek oluşturulan değerler eğitimi programı 17 hafta boyunca uygulanmıştır. Bazı derslerle bütünleştirilerek değerler eğitimi programının uygulandığı deney grubundaki öğrencilerin değerlere ilişkin bilişsel davranışları kazanma düzeyleri, kontrol grubu öğrencilerinden anlamlı bir biçimde yüksek

bulunmuştur. Deney grubundaki öğrencilerin duyuşsal özelliklere ilişkin puanları ile kontrol grubundaki öğrencilerin puanları arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır. Ancak, deney grubundaki öğrenciler, ön uygulama sonuçlarına göre, son uygulamada değerlere ilişkin maddelerde olumlu görüşleri seçmişlerdir. Bu programa katılan öğrencilerin değerlere ilişkin puanları ile söz konusu derslere ait yılsonu notları arasında orta düzeyde ve pozitif yönde ilişki ortaya çıkmıştır. Bu durumda öğrencilerin değerleri kazanma düzeyleri ile söz konusu derslere ilişkin başarıları arasında anlamlı ilişkiler olduğu söylenebilir.

Baysal ve Saman (2010) 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler öğretim programının kazandırmayı amaçladığı duyarlılık, sorumluluk, dayanışma, işbirliği, hoşgörü, çalışkanlık, çevreye saygı değerlerini, öğrencilerin 5. Sınıfın sonunda kazanma durumlarını belirlemek amacıyla bir çalışma yapmıştır. Araştırma 2008-2009 öğretim yılında İstanbul ve Erzurum'dan seçilen toplam 60 beşinci sınıf öğrencisi üzerinde nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Yapılan içerik analizi ve betimsel analizler sonucunda öğrencilerin dersin amaçladığı değerleri doğru tanımladığı ve bu değerlere sahip olduğu görülmüştür.

Öztürk Samur (2011) ana sınıfına devam eden 6 yaş çocuklarına verilen Değerler Eğitimi Programının, çocukların sosyal duygusal gelişimlerine etkisini incelemek amacıyla bir çalışma yapmıştır. Konya ili Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı okullardan tesadüfi küme örnekleme yöntemi ile seçilen, Çumralıoğlu ilköğretim Okulunun anasınıflarında eğitim görmekte olan, altı yaş grubundaki 22 deney 22 kontrol grubu olmak üzere toplam 44 öğrenci üzerine 8 haftalık değerler eğitimi programı uygulanmıştır. Araştırma sonucunda deney grubu çocukların duyguları düzenleme, okul hazırbulunuşluğu, sosyal güven, aileye aitlik, toplam sosyal ve duygusal gelişim düzeylerinde öntest/sontest puanları arasında anlamlı bir fark bulunurken, son testlerin ön testlerden anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Yani değerler eğitimi programının çocukların sosyal duygusal gelişimlerini olumlu yönde desteklediği tespit edilmiştir.

Yeşilyurt ve Kurt (2012) ortaokul 8. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin görüşleri doğrultusunda resmi ve örtük program ile okul dışı etmenlerin değerleri kazandırmasındaki etkililik düzeyini ve yollarını belirlemek amacıyla bir araştırma yapmışlardır. Çalışma 2011-2012 eğitim-öğretim yılı ikinci döneminde, Konya ili merkez ilçelerde yer alan 6 ilköğretim okulunda öğrenim gören 526 öğrenci 8. sınıf düzeyinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda kişisel ve evrensel değerler ile milli değerlerin öğrencilere kazandırılmasında resmi ve örtük program ile okul dışı etmenlerin üçünün de çok etkili olduğu tespit edilmiştir. İstatistiksel açıdan aralarında fazla bir fark olmamasına rağmen, değerlerin kazandırılmasında birinci derecede okul dışı etmenlerin, ikinci derecede resmi

programın, üçüncü derecede ise örtük programın daha etkili olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Değerlerin kazandırılması yollarında da benzer bir sonuca varılmıştır. Elde edilen başka bir sonuç ise, resmi ve örtük program ile okul dışı etmenlerin milli değerlerin öğrencilere kazandırılmasında daha yüksek düzeyde etkili olduğudur.

Kahriman (2014) ilkokul 3.Sınıf öğrencilerinin Hayat Bilgisi Dersi, ‘‘ Benim Eşsiz Yuvam’’ temasındaki konuların drama yöntemi ve mevcut programa göre öğretimin yapıldığı sınıflardaki öğrencilerin iletişim becerileri, empatik eğilim becerileri, değer algıları ölçeğinden aldıkları puanların ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla bir çalışma yapmıştır. Çalışma 3. Sınıfta öğrenim gören 2 şubede toplam 40’ı deney gurubu, diğer şubedeki 40 kişi ise kontrol grubunu olmak üzere 80 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Çalışmada Hayat Bilgisi Dersi ‘‘Benim Eşsiz Yuvam’’ temasındaki değerlerin geçtiği konular her hafta 2 ders saati olmak üzere toplam 9 hafta (18 ders saati) uygulanmıştır. Çalışmada drama yönteminin uygulandığı deney grubu ile mevcut öğretim programına göre derslerin işlendiği kontrol grubu öğrencilerinin sosyal değerler ölçeği ve iletişim becerileri ölçeklerinden aldıkları puanların ortalamaları arasında deney grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir. Ancak öğrencilerin empatik eğilim ölçeği puanlarının ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Öğrenci görüşme formundan elde edilen verilere dayanılarak öğrencilerin sosyal değerler ve iletişim becerileri puanlarının ortalamaları drama yönteminin daha etkili olduğu fikrini desteklemektedir.

Dilmaç ve Ergül Kaplan (2015), ergenlere verilen değerler eğitiminin öz-düzenleme stratejilerine etkisini incelemek amacıyla bir araştırma yapmıştır. Araştırmada Konya İli Çumra İlçesinde 2011-2012 eğitim öğretim döneminde eğitim gören 6 kız ve 5 erkek öğrenciden oluşan lise 3. Sınıf öğrencilerine 20 oturumdan oluşan değerler eğitimi verilmiştir. Eğitim sonrasında deney ve kontrol grubuna uygulanan son test, öz düzenleme açısından deney grubunun lehine sonuçlanmıştır. Ayrıca bilişsel stratejinin kullanımı, öz-yeterlilik, temel değerler ve öğrencilerin sınav kaygısı bakımından deney ve kontrol grubu arasında önemli farklılıklar vardır. Özetle uygulanan değerler eğitimi, öğrencilerin öz-düzenleme stratejilerinin gelişiminde yarar sağlamıştır.

Izgar ve Beyhan (2015), değerler eğitimi programının ilköğretim 8. Sınıf öğrencilerinin demokratik tutum ve davranışlarına etkisini tespit etmek amacıyla yaptıkları araştırmada, 2011-2012 eğitim-öğretim yılında Konya il merkezinde bulunan Meram Ayşe Sönmez İlköğretim Okulu 8. Sınıfa devam eden 40 öğrenciye Değerler Eğitimi Programı uygulamıştır. Deney grubuna verilen 10 haftalık eğitim sürecinde, programın öğrenciler üzerindeki etkisini

tespit edebilmek için; her iki gruba son test ve 4 hafta sonra her iki gruba kalıcılık testi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, uygulanan değerler eğitimi programının ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin demokratik tutum ve davranışlarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Uzunkol ve Yel (2016) Sakarya ilinde öğrenim gören ilkokul 3. Sınıf öğrencilerinin, hayat bilgisi dersleri ile bütünleşmiş olan saygı ve sorumluluk değerine dayalı olarak verilen değerler eğitiminin, öğrencilerin öz-güven düzeyi, sosyal problem çözme ve empati düzeyine etkisini tespit etmek amacıyla bir araştırma yapmıştır. 34 deney ve 33 kontrol olmak üzere toplamda 67 öğrenci üzerinde yapılan çalışmada deney ve kontrol grubundaki cinsiyet dağılımının dengeli olması da göz önünde bulundurulmuştur. Araştırmada değerler eğitimi programının öğrencilerin öz-saygı düzeylerinde önemli bir değişiklik meydana getirmese de sosyal problem çözme ve empati düzeylerinde artışa yol açtığı bulunmuştur.

Gömlüksiz ve Cüro (2011) değer eğitimine ilişkin yaptıkları çalışmada, okullarda değer eğitiminin etkililiğini arttırmak için bazı öneriler getirmişlerdir. Bu öneriler;

- Değer öğretiminde tek bir yaklaşımı benimsemek yerine hem doğrudan hem de dolaylı öğretim yaklaşımlarının benimsenmelidir.
- Değer eğitiminin kalıcı ve anlamlı olabilmesi için sınıf, okul ve aile ortamı olumlu bir havaya sahip olması gerekir.
- Değer eğitimi sadece planlanmış eğitim programları değil okulun örtük programı aracılığıyla da gerçekleştirilmelidir.
- Değer eğitiminde okul ve aile işbirliğinde olmalıdır.

Değerler eğitiminin etkililiğini arttırmak için anne-babaların (Dilmaç ve Şimşir, 2016) ve öğretmenlerin çocukların fiziksel, bilişsel ve duygusal her türlü gelişim özelliklerini göz önünde bulundurması ve bu doğrultuda hareket etmesi gerekir.

Bunun yanı sıra bir diğer mesele de değerler eğitiminin nasıl verileceği ile ilgilidir. Literatüre bakıldığında değer öğretiminde kullanılabilecek olan başlıca yaklaşımlar şunlardır:

1. Değerlerin Doğrudan Öğretimi Yaklaşımı,
2. Değer Analiz Yaklaşımı,
3. Değerleri Belirginleştirme Yaklaşımı,
4. Değerler Eğitiminde Gizilgüç: Örtük Programı
5. Bütüncül Yaklaşım, Kohlberg'in Adil Topluluk Okulları,
6. Karakter Eğitimi (Dilmaç, 2007; Ulusoy ve Dilmaç, 2016).

Toplumdaki temel değerleri benimseyen ve bunları davranışlarında gösteren ve yaşamının her alanında bu değerler ile hareket edebilen insanlar yetiştirmek hem ailenin, hem okulun

hem de toplumun görevidir. Değerler eğitimini başarıya ulaşması bu kurumların üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirmesi gerekir. Bir toplumun istikbalini yetişen “iyi insanlar” belirler. Bireylerin sahip olduğu değerler ve değerlere verdiği önem hayatı boyunca değişim gösterebilir. Ancak, ilkokuldan itibaren öğrencilere temel değerleri kazandırmak ve sağlam bir zemin oluşturmak önemlidir. Bu sayede öğrenci değerlerini sağlam bir zemin üzerine inşa edebilecek, içselleştirip özümseyecek ve davranışlarında sergileyecektir (Demirhan İşcan, 2007).

Özetle, okullarda değerler eğitimine yer verilmesi çok önemlidir fakat bu görevi sadece okullara yükleyip yüksek beklentilere kapılmak doğru bir yaklaşım olamaz. Elbette okul bilgi verir ancak, bu bilginin eyleme dökülmesi, bilgili kişinin güzel ahlaklı ve karakterli olması, öğrenilen bilginin duygularla bütünleştirilmesiyle mümkün olur. Duygular da insanoğlunda doğuştan itibaren mevcuttur ve çeşitli yönlerde şekillenmeye başlamıştır. Çocuklara eğitim vermek için okul çağını beklemek akıllı bir davranış değildir çünkü bu, çocuğun okul başarısını da olumsuz yönde etkiler. Eğer okula başlamadan önce çocuğa birtakım beceriler öğretilmemişse, çocuğun duyguları geliştirilmemişse okulun verdiği bilgiler yüzeysel kalacak, çocuk onları içselleştirmek yerine ezberleyecektir. Doğruyu-yanlışı, iyiyi-kötüyü, teorik boyutta öğrenen çocuk kanun ve kuralları ezberlediği durumda, yalanı, hırsızlığı, rüşveti, iftirayı, kendi çıkarlarını üstün tutmayı, hilelere başvurmayı, başkalarına zarar vermek gibi davranışlar sergileyecektir ki bunun da sebebi öğrendiklerini içselleştirmemiş olmasıdır (Aydın, 2010).

KAYNAKÇA

- Ada, Ş. ve Akan, D. (2007). Değişim Sürecinde Etkili Okullar/Efficient Schools InTheChangeProgress. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16.
- Akbaş, O. (2004). Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Akbaş, O. (2008). Değerler eğitimi programlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6 (16), 9-27.
- Akbulut, E. (2011). İlköğretim Okullarında Örtük Program Faaliyetlerinin Saptanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.

- Akkirpik, G. B. (2007). Genel Lise Öğretmenlerine Göre Karakter Eğitim Yoluyla Öğrencilere Kazandırılacak Değerler: Çok Boyutlu Bir Araştırma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yedi Tepe Üniversitesi, İstanbul.
- Aktan, D. ve Turan, T. (2008). Okul Hayatında Var Olan Ve Olması Düşünülen Sosyal Değerler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 227-259.
- Aktepe, V. ve Yel, S. (2009). İlköğretim Öğretmenlerinin Değer Yargılarının Betimlenmesi: Kırşehir İli Örneği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(3), 607-622.
- Aydın, M. Z. (2010). Okulda Çalışan Herkesin Görevi Olarak Değerler Eğitimi. <http://www.degeregitiimi.com/makaleler/makaleler.html>. Erişim 28 Şubat 2016.
- Bacanlı, H. (2006), *Duyuşsal Davranış Eğitimi* (3.Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Baysal, Z. N.ve Samancı, O. (2010). İlköğretim beşinci sınıf öğrencileri ile değerler üzerine bir çalışma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 34(34).
- Berkowitz, M. W. (2011). WhatWorks in ValuesEducation. *International Journal of EducationalResearch* 50, 153–158. Erişim: 9 Aralık 2015, Science Direct.
- Buzelli, C. A. (1992). YoungChildren’s Moral Understanding: Learning About Right AndWrong. *YoungChildren*, 47, 47-53.
- Cihan, N. (2014). Okullarda Değerler Eğitimi ve Türkiye’deki Uygulamaya Bir Bakış. *Electronic TurkishStudies*, 9(2).
- Çelikkaya T., Başarmak U., Filoğlu ve Şahin B. (2013). *Teacher –Parents’ Relations in theEfficiency of the Value Education. Procedia - SocialandBehavioralSciences* 116 (2014) 1106 – 1113. Erişim: 9 Aralık 2015, Science Direct.
- Çileli, M. (1986). *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*. Ankara: V yayınları.
- Demirhan İşcan, C. (2007). İlköğretim Düzeyinde Değerler Eğitimi Programının Etkililiği. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Demirtaş, S. (2009). Çocuk Yuvasında Kalan Korunmaya Muhtaç Çocukların Değer Eğitiminde Yaratıcı Dramanın Etkililiği. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Deveci, H. Ve Ay, S.(2009). İlköğretim öğrencilerinin günlüklerine göre günlük yaşamda değerler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 167- 181.
- Dilmaç, B. (1999). İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği İle Eğitimin Sınanması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Dilmaç, B. (2007). Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği İle Sınanması. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

- Kaplan, S. E. ve Dilmaç, B. (2015). ExaminationTheEffect of ValuesEducationWhich is GivenAdolescents on Self-RegulationStrategies. *Mevlana International Journal of Education (MIJE)*,5(1), 1-9.
- Dilmaç B. ve Şimşir Z. (2016). Ailede Değerler Eğitimi. B. Dilmaç, H. H. Bircan (Ed.). *Değerler Bilançosu Sarı Kitap* içinde. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Doğanay, A. ve Sarı, M. (2004). İkinci Kademe Öğrencilerine Temel Demokratik Değerlerin Kazandırılma Düzeyi Ve Bu Değerlerin Kazandırılması Sürecinde Açık Ve Örtük Programın Etkilerinin Karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 39, 356–383.
- Ekşi, H. (2003). Temel İnsanî Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (1), 79-96
- Eyre, R. ve Eyre, L. (1993). *TeachingYourChildrenValues*. New York: FiresideBook.
- Fidan, K. N. (2013). Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi: Nitel Bir Araştırma *International Journal of SocialScience*, 6(3), 361-388.
- Girgin, M. (2012). Pedagojik değerler (1. Baskı). Ankara: Vize Yayıncılık.
- Gömlüksiz, M. N. ve Cüro, E. (2011). Sosyal Bilgiler Dersinde Yer Alan Değerlere İlişkin Öğrenci Tutumlarının Değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 95-134.
- Gül, R. (2013). Bir Değer Eğitimi Olarak İlköğretim Döneminde Doğruluk Eğitimi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Çorum.
- Halstead, J. M. ve Taylor, M. J. (1996). *Values in EducationandEducation in Values*. Washington: FalmerPress.
- Halstead, J.M., Taylor, M. (2000). LearninAndTeachingAboutValues: A Review Of RecentResearch, *CambrigeJournal Of Education*, 30 (2), 169-173.
- Hökelekli, H. (2010), Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler Eğitimi, *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırmaları Dergisi*, 6 (18), 4-10.
- Hökelekli, H. (2013). *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi* (2. Baskı). İstanbul: Timaş Yayıncılık.
- Izgar, G. ve Beyhan Ö. (2015). İlköğretim Okulu 8. Sınıf Öğrencilerine Uygulanan Değerler Eğitimi Programının Demokratik Tutum Ve Davranışlarına Etkisi.*Değerler Eğitimi Dergisi*, 13 (29), 439- 470.
- Kahriman, M. (2014). İlkokul 3.Sınıf Hayat Bilgisi Dersi Benim Eşsiz Yuvam Temasındaki Konuların Drama Yöntemine Dayalı Öğretiminin Öğrencilerin İletişim, Empati Becerileri Ve Değer Algıları Üzerine Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.
- Karaduman, M. (1985). 15-19 Yaşlarındaki Lise Öğrencilerinin Değer Sıralaması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

- Kelly, A. V.(2004). *TheCurriculum*. London: Sage Publications
- Keskin, Y. (2008). Türkiye’de Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi: Tarihsel Gelişim, 1998 ve 2004 Programlarının Etkililiğinin Araştırılması. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Köylü, M. (2016). *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kumbasar, E. (2011). Muzaffer İzgü’nün Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Lickona, T. (1992). *EducationForCharacter: How Our Schools Can TeachRespectAndResponsibility*. New York: Bantambooks.
- Maslow, A. (1996). *Dinler, Değeler ve Doruk Deneyimler* (Çev: Sönmez,H.Koray). İstanbul: Kuraldışı Yayınları.
- M.E.B (1973). Milli Eğitimin Genel Amaçları, Milli Eğitim Temel Kanunu. http://mevzuat.meb.gov.tr/html/temkanun_0/temelkanun_0.htmladresinden 20 Şubat 2016 tarihinde edinilmiştir.
- M. E. B. (2005a). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı. <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx/program2.aspx?islem=1&kno=39> adresinden 23 Şubat 2016 tarihinde edinilmiştir.
- M. E. B. (2005b). Türkçe Dersi (1-5. Sınıflar) Öğretim Programı. <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx?islem=1&kno=45> adresinden 23 Şubat 2016 tarihinde edinilmiştir.
- MEB (2006a). Müzik Dersi(1-8 Sınıflar) Öğretim Programı. <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx?islem=1&kno=35> adresinden 23 Şubat 2016 tarihinde edinilmiştir.
- MEB (2006b). Görsel Sanatlar Dersi (1-8 Sınıflar) Öğretim Programı. http://ttkb.meb.gov.tr/dosyalar/programlar/ilkogretim/gorselsanatlar1_8.rar adresinden 23 Şubat 2016 tarihinde edinilmiştir.
- M.E.B. (2007). 9.Sınıf Tarih Dersi Öğretim Programı. <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx?islem=1&kno=98>adresinden adresinden 23 Şubat 2016 tarihinde edinilmiştir.
- M. E. B (2009a). Hayat Bilgisi Dersi (1-3.Sınıflar) Öğretim Programı. <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx/program2.aspx?islem=1&kno=30> adresinden 23 Şubat 2016 tarihinde edinilmiştir.

- M. E. B. (2009b). Ortaöğretim Felsefe Dersi Öğretim Programı.
<http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx?islem=1&kno=64> adresinden 23 Şubat 2016 tarihinde edinilmiştir.
- M. E. B. (2009c). Beden Eğitimi Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı.
<http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx?islem=1&kno=50> adresinden 23 Şubat 2016 tarihinde edinilmiştir.
- M. E. B. (2009d). İlköğretim Matematik Dersi (6-8. Sınıflar) Öğretim Programı.
<http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx?islem=1&kno=33> adresinden 23 Şubat 2016 tarihinde edinilmiştir.
- M. E. B (2010a). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı.
<http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx/program2.aspx?islem=1&kno=22> adresinden 23 Şubat 2016 tarihinde edinilmiştir.
- M. E. B (2010b). Vatandaşlık Ve Demokrasi Eğitimi Dersi (8. Sınıf) Öğretim Programı
<http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx?islem=1&kno=46> adresinden 23 Şubat 2016 tarihinde indirilmiştir.
- M.E.B. (2011a). Türk Dili ve Edebiyatı Dersi (9-12.Sınıflar) Öğretim Programı.
<http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx/program2.aspx?islem=1&kno=100> adresinden 23 Şubat 2016 tarihinde edinilmiştir.
- M. E. B (2011b). Coğrafya Dersi (9-12.Sınıflar) Öğretim Programı.
<http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx?islem=1&kno=59> adresinden 23 Şubat 2016 tarihinde indirilmiştir.
- M. E. B. (2013). 9. Sınıf Kimya Dersi Öğretim Programı.
<http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx?islem=1&kno=218> adresinden 23 Şubat 2016 tarihinde edinilmiştir.
- Oğuz, E. (2012), Öğretmen Adaylarının Değerler Ve Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri. *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, Bahar, Ek özel sayı, 1309-1325.
- Öztürk Samur, A. (2011). Çocuk Gelişimi ve Ev Yönetimi Değerler Eğitimi Programının 6 Yaş Çocuklarının Sosyal ve Duygusal Gelişimine Etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Prestwich, D. L. (2004). CharacterEducation İn America's Schools. *School CommunityJournal*, 14(1), 139.
- Sarı, M. (2007). Demokratik Değerlerin Kazanımı Sürecinde Örtük Program: Düşük Ve Yüksek Okul Yaşam Kalitesine Sahip İki İlköğretim Okulunda Nitel Bir Çalışma. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

- Şentürk, H. (2010), Kişilik Gelişiminde Eğitim, Din ve Değerlerin Rolü, Eğitime Bakış *Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırmaları Dergisi*, 6 (18), 50-55.
- Tatto, M., Tapia, M., Varela, A. ve Rodriguez, M. (2001). Examining Mexico's Values Education in A Globally Dynamic Contest. *Journal Of Moral Education*, 30(2), 173-198.
- Tezcan, M. (1985). *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Ulusoy, K. ve Dilmaç B. (2016). *Değerler Eğitimi*(4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi
- Uygun, S. (2013). Değerler Eğitimi Program Tasarılarının Değerlendirilmesi (Antalya Örneği). *Mediterranean Journal of Humanities*, 3(2), 263-277.
- Uzunkol, E. ve Yel, S. (2016). Effect of Value Education Program Applied in Life Studies Lesson on Self-Esteem, Social Problem-Solving Skills and Empathy Levels of Students. *Education and Science*, 41, (183), 267-292.
- Ülken, Hilmi Ziya (1968). *Eğitim Felsefesi*, İstanbul: Ülken Yayınları.
- Veugelers, W. (2000). Different Ways of Teaching Values. *Educational Review*, 52 (1), 37-46.
- Yazıcı, K. (2006). Değerler Eğitimi'ne Genel Bir Bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19(19), 499.
- Yeşilyurt, E. ve Kurt, İ. (2012). Değerleri Kazandırmasındaki Etkililik Açısından Resmi ve Örtük Program İle Okul Dışı Etmenlerin Öğrenci Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish*, 7 (4), 3253-3272.
- Yıldırım, E. (2013). Dış Göçler Sebebiyle Parçalanmış Aile Çocuklarının Değer Algılarının İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi, Aksaray